

Šiais metais kaip serijos „Baltų istorijos šaltiniai ir studijos“ 17-asis tomas pasirodė Yvonne's Luven knyga vokiečių kalba „Namų gyvatės kultas: Lietuvių ir latvių religijos istorijos studija“. Autorė, mokanti lietuvių ir latvių kalbas, rašydama šią studiją rėmėsi autentiška baltų mitologijos medžiaga. Ji ne kartą lankėsi Lietuvoje ir Latvijoje – lietuvių ir latvių folkloro bei etnografijos archyvuose rinko tyrimui duomenis, konsultavosi su žymiausiais senosios baltų kultūros žinovais, tarp jų – su prof. Norbertu Vėliumi, kuris buvo vienas šio mokslinio darbo vadovų (greta prof. Hanso Joachimo Klimkeito).

Y. Luven atlikto tyrimo objektas – gyvatė ir žaltys, jų garbinimas, kultas bei vaidmuo latvių ir lietuvių senojoje religijoje. Bendrinės kalbos žodžiais – *gyvate* ir *žalčiu* įvardijamos skirtingos gyvačių rūšys. Lietuvių *gyvatę* (latv. *čūska*) Y. Luven identifikuoja su vokiečių *Kreuzotter* (*Vipera berus*). Lietuvių *žalčio* (latv. *zalktis*) atitinkmuo vokiečių kalba – *Ringelnatter* (*Natrix natrix*). Knygos autorės išskiriama dar tokia gyvačių rūšis: lietuvių *gluodenas*, latvių *glodene*, vokiečių *Blindschleiche* (*Anguis fragilis*). Minimas ir senasis, indoeuropiečių kilmės gyvatę įvardijantis žodis *angis*, latvių *odze*, kuris buvo išstumtas vėlesniais laikais labiau paplitusio žodžio *gyvatė* (latv. *čūska*). Pagrindinis gyvatės ir žalčio skirtumas yra tas, kad gyvatė, skirtingai nuo žalčio, yra nuodinga. Žalčio skiriamasis ženklas – geltonos dėmelės galvos šonuose. Gyvatės buvo bijomasi ir vengiama ją sutikti miške, tuo tarpu žaltys, kaip sėkmę laiduojantis gyvūnas, buvo laikomas namuose.

Y. Luven baltų gyvatės garbinimo reliktus analizuoja gana plačiame – Europos tautų religijos istorijos kontekste. Baltų mitologinė tradicija gretinama su slavų, germanų, indų, graikų, romėnų atitinkamais mitologijos faktais. Kaip teigia autorė, baltų tautos tarpukario laikotarpiu buvo laikomos religinio gyvačių garbinimo klasikiniu pavyzdžiu Europoje (p. 1). Be to, baltų mitologija yra nusipelnusi atidaus dėmesio ir dėl to, kad, anot Y. Luven,

pas latvius ir lietuvius galima rasti Europos kultūros ištakų paaiškinimą (p. XV). Tad senoji baltų kultūra padeda suvokti ir atskleisti kitų Europos tautų kultūrų prigimtį.

Pagrindiniai šaltiniai Y. Luven rašant aptariamą darbą buvo kalbos, rašytinių šaltinių duomenys, o ypač – lietuvių bei latvių tautosaka, tai yra sakmės, tikėjimai, dainos. Atsiriota nuo pasakų, nors gyvatė ir žaltys jose figūruoja. Tiesa, remtasi kai kuriais pasakų siužetų tipais (visų pirma žinoma pasaka „Eglė – žalčių karalienė, AT 425M), tačiau detaliau jie neanalizuoti. Folkloru operuota ne tik pačiame tyrime. Tikėjimų ir sakmių duomenys pateikti prie studijos pridėtame priede. Čia nurodomi lietuvių bei latvių sakmių siužetų tipai, tikėjimai, pažymima variantų skaičius, kūrinio metrika, užrašymo vieta, pateikėjas, užrašytojas, anotuojamas sakmės turinys. Visa ši susisteminta, kondensuotai pateikta tautosakinė medžiaga, reikia manyti, pateks į platesnę mokslinę apyvartą.

Preciziškas su tiriamu objektu susijusių duomenų pateikimas yra vienas ryškiausių Y. Luven mokslinio darbo bruožų. Knygos pagrindą iš esmės sudaro įvairaus pobūdžio šaltinių apžvalga bei analizė. Tai matyti pačioje darbo struktūroje. Po įvado ir gyvatės biologinės charakteristikos eina kalbinių duomenų – tam tikras gyvatės rūšis ir žaltį žyminčių žodžių etimologinė analizė. Paskui apžvelgiamos lietuvių bei latvių sakmės ir užkalbėjimai, kuriuose minima gyvatė ar žaltys. Atskirai nagrinėjamos dainos, kuriose randami aptariamų gyvūnų motyvai, ir galiausiai – istoriniai šaltiniai, užfiksavusieji įvairius gyvatės bei žalčio garbinimo atvejus. Visa tai apžvelgiama iš tiesų kruopščiai. Tautosaka pasitelkiama ne kaip vientisa mitologinę informaciją užregistravusi duomenų bazė, o kaip savo žanriniu pobūdžiu skirtinga ir todėl nevienodai atspindinti tiriamą objektą medžiaga. Dėl tokios nepaprastai detalios ir nuoseklios šaltinių analizės, o dar ir dėl apibūdintos darbo struktūros, studijoje mažiau išryškintas darbo conceptualumas – jis tiesiog

nucina į antrą planą. Tiesa, tautosakos žanruose atsiskleidžiančios gyvatės reikšmės bei funkcijos nurodomos poskyrių pavadinimuose ir su jomis susijusios problemos yra gvildenamos tyrime. Tad nuosekli šaltinių analizė vis dėlto jungiama su probleminiu pasirinkto objekto nagrinėjimu.

Y. Luven namų gyvatės kultą kildina iš seniausio Europos religijos sluoksnio. Autorė iškelia Marijos Gimbutienės požiūrį, pagal kurį „namų gyvatės“ kulte išvelgiama senojo matriachato relikto, tos epochos pėdsakų, kai moteriškos dievybės ir jų šventi gyvūnai viešpatavo Europos panteone, o gyvatė buvo viena Didžiosios Deivės epifanijų. Y. Luven pritaria M. Gimbutienei tik iš dalies, gana rezervuotai vertina jos koncepciją. Y. Luven manymu, gyvatės kultas neįrodo ankstyvojo baltų „matriachato“, tačiau Deivė ir jos gyvūnai neabejotinai yra kilę iš tos epochos, kai moteris buvo sakralios galios reprezentantė ir skleidėja (p. 321).

Y. Luven iškelia tokius gyvatės bruožus kaip gyvastingumas, gajumas, gebėjimas regeneruotis. Periodiškas gyvatės išsinėrimas iš odos, jos miegas žiemos metu ir pabudimas iš jo interpretuojama kaip jos regeneravimosi savybės, turinčios ryšį su visu žmogų supančio Kosmoso kitimu bei nuolatiniu atsinaujinimu. Tad gyvatė esanti kosminės gyvenimo jėgos nešėja, ji apima ir sujungia mirties, gyvenimo bei atgimimo ciklus. Kadangi ji yra nemirtinga, mirusieji gali pratęsti savo gyvenimą gyvatės pavidalu. Be to, kaip kosminės gyvenimo jėgos įsikūnijimas, šis gyvūnas žmonėms ir gyvuliams suteikia sveikatos ir vaisingumo (p. 317). Gyvatė laikoma ir tarpininke tarp gy-

vųjų bei mirusiųjų, tarsi psichopompu, žinančiu kelią, kuris veda į anapusybę. Remiantis dainomis, sakmėmis bei tikėjimais atskleistas gyvatės ryšys su erotiškumu ir meilės magija, taip pat jos kaip griaustinio dievo priešinės vaidmuo. Analizuodama specifinius baltiškus ir daugeliui Europos mitologinių tradicijų būdingus žalčio bruožus, atspindinčius lietuvių ir latvių žalčio kulte, autorė pabrėžia jo ryšį su namais, kuriuose jie buvo laikomi, o ypač su namų židiniu. Žaltys traktuojamas kaip šeimos globėjas, namų laimės ir gerovės laiduotojas, kaip glaudžiai susijęs su protėvių dvasia, taip pat kaip galintis atlikti dievų pasiuntinio funkciją.

Autorė akcentuoja „namų gyvatės“ išskirtinį vaidmenį baltų religinėje sistemoje. Pažymimas jos aukštas statusas – „kaip dievų“, jos dieviškumas, šventumas. Šiuos gyvatės ypatumus Y. Luven mėgina paaikškinti joje glūdinčiu numinoziniu (nuo lotynų kalbos žodžio *numen* ‘dievybė’) pradū (p. 311).

Baltų mitologija dar nėra pakankamai iširta ir per menkai žinoma daugeliui Europos tautų mokslininkų dėl jos tyrimų užsienio kalbomis stokos. Kiekvienas mokslinis veikalas apie senąją baltų religiją, be to, parašytas populiaria užsienio kalba, tampantis prieinamu platesniam – ne tik Lietuvos, bet ir kitų kraštų mokslininkų ratui, iš tiesų yra reikšmingas faktas religijotyros ir etnologijos mokslų srityje. Tad aktuali, kvalifikuota ir detali Y. Luven baltų „namų gyvatės“ kulto studija yra svarus įnašas į baltų religijos istorijos tyrimus, kartu praplečiantis ir Europos senosios kultūros bei religijos istorijos nelengvai rekonstruojamą erdvę.

Nijolė Laurinkienė

Dobrosława Świerczyńska, Andrzej Świerczyński. Patarlių žodynas 9 kalbom. Lietuviškosios dalies sudarytoja Rasa Kašėtienė. Vilnius: Tyto Alba, 2000. – 415 p.

Patarlės – vienas lakoniškiausių tautosakos žanrų, itin parankus gretinimui ir lyginimui įvairiomis kalbomis. Gal todėl lyginamoji paremiologija siekia net XVI a. pradžią, kai 1515 m. Erazmas Roterdamietis išleido

rinkinį „Adagiorum Collectanea“, kuriame greta lotyniškų patarlių pateikė jų atitikmenis tuometinėmis Vakarų Europos kalbomis. Nuo to laiko lyginamųjų patarlių rinkinių išleista daugybė ir labai įvairių. Vienas iš nau-